

Coolia 29(2) april 1986

AANTEKENINGEN OVER CLITOCYBE. IV. WAT IS CLITOCYBE BRUMALIS ?

THOMAS W. KUYPER, *Biologisch Station, Kampsweg 27, 9418 PD Wijster**

SUMMARY

The nomenclatural history of *Clitocybe brumalis* (Fr.: Fr.) Kumm. is studied in detail. The protologue of *Agaricus brumalis* refers to a species of the genus *Pseudoclitocybe*, but the name has been misapplied from 1838 onwards. At least 5 different species of *Clitocybe* have been described under the name *C. brumalis*, and for that reason the name is regarded as a nomen dubium and hence rejected. Most collections in Dutch herbaria under the name *C. brumalis* actually refer to the common *C. marginella*.

Het is een merkwaardig, maar niet geheel onbekend verschijnsel in de paddestoelensystematiek dat namen van fungi soms een langer leven beschoren zijn dan de soorten die met die naam worden aangeduid. Je kunt in zo'n geval zien hoe in de loop der jaren telkens een andere soort met dezelfde naam wordt benoemd. In dit soort gevallen is het zinvol, de nomenclatorische geschiedenis van de naam na te gaan, omdat dat vaak een aanwijzing geeft dat we hier met een "spooknaam" te maken hebben.

Zoals ik hieronder uiteen hoop te zetten, is de Wintertrechterzwam, *Clitocybe brumalis* (Fr.: Fr.) Kumm. zo'n spooknaam. Deze naam heeft in de historie verschillende inhouden gehad, niet alleen in ons land, maar ook daarbuiten. *C. brumalis* wordt al heel vroeg voor Nederland vermeld: we kunnen de naam bijvoorbeeld al aantreffen in Oudemans (1892), Destrée (1901), Ruys (1909) en Cool & Van der Lek (1913). Bij mijn bewerking van de hygrofane trechterzwammen voor Nederland (Kuyper, 1982) heb ik de naam echter niet gebruikt, maar slechts gemeld dat de meeste collecties onder de naam *C. brumalis* in de Nederlandse herbaria tot *C. marginella* Harm. behoorden, en een gedeelte ook tot de nauw verwante *C. agrestis* Harm.

Wanneer we voor de noodzaak staan, oude beschrijvingen - waarbij in het geheel geen gegevens over de microscopische kenmerken zijn vermeld - te interpreteren, dienen we ons allereerst af te vragen hoe betrouwbaar de gebruikte macroscopische kenmerken zijn. In het geval van de hygrofane trechterzwammen kunnen we vaststellen dat Fries (1821) aanvankelijk helemaal geen idee had hoe deze soorten afgegrensd dienden te worden; het was hem niet eens duidelijk hoe een *Clitocybe* van een *Omphalia* onderscheiden moest worden. Later heeft Fries

*) Mededeling 297 van het Biologisch Station, Wijster.

(1838) de omgrenzing van *Clitocybe* en *Omphalia* herzien, en dan pas vinden we alle hygrofane trechterzwammen bij zijn *Clitocybes*.

In deze publicatie wordt voor het eerst ook de geur als belangrijk kenmerk gebruikt, naast kenmerken als hoedvorm (vlak of trechtervormig) en streping van de hoedrand. In mijn verslag heb ik geconcludeerd dat de waarde van beide laatstgenoemde kenmerken beslist niet overschat moet worden.

Het zal niemand verbazen dat door het gebruik van weinig constante, variabele kenmerken de kans groot is dat te veel "soorten" worden beschreven. In het geval van de trechterzwammen geldt dit heel duidelijk, en dat is al opgemerkt door Lange (1930) en Lundell & Nannfeldt (1935). Ook Harmaja (1969) heeft zich genoodzaakt gezien een aantal van de namen van Fries op te ruimen, maar helaas heeft hij ook verzuimd deze namen te bespreken.

Agaricus brumalis werd door Fries (1818) voor het eerst beschreven, en een vertaling van een deel van de beschrijving luidt: "Hoed 25 mm, trechtervormig, met omgeslagen rand, grijs met een blauwige tint, in droge toestand bleker en meer gelig. Steel glad, 50 mm, bleek blauwig grijs. Lamellen aflopend, blauwig grijs. Zeker met

Agaricus brumalis werd door Fries (1818) voor het eerst beschreven, en een teken verwijst Fries verder naar de beschrijving van *A. obconicus* Schum. en de beschrijving en afbeelding van *A. cinerascens* Batsch. Deze kleurenplaat heeft naar mijn mening ook betrekking op een *Pseudoclitocybe*.

De beschrijving in Fries (1821), de zogeheten sanctionerende beschrijving waarmee de naam een speciale beschermde status krijgt, is in wezen dezelfde, met de toevoeging dat de soort geurloos is. Deze beschrijvingen in ogenschouw nemend rest ons niets anders dan de conclusie dat *A. brumalis* oorspronkelijk een *Pseudoclitocybe* is, al kan ik niet zeggen welke soort daarmee bedoeld wordt.

De interpretatie van *Agaricus brumalis* is in de loop der tijden evenwel sterk gewijzigd, en de eerste mycoloog die hiervoor verantwoordelijk (en dus schuldig) was, was Fries (1838) zelf. In dit latere werk is namelijk de steel opeens wit geworden, van de lamellen wordt gezegd dat ze bleek zijn, en van de hoed wordt slechts opgemerkt dat die eenkleurig is. De plaat van Batsch wordt nu niet meer hier genoemd, maar bij *Pseudoclitocybe cyathiformis* geciteerd. De conclusie is duidelijk: Fries heeft een nieuwe (maar helaas buitengewoon vage) inhoud aan de naam gegeven; maar omdat hij desondanks naar zijn eerdere beschrijvingen verwijst, heeft dit geen nomenclatorische gevolgen. De taxonomische gevolgen zijn daarentegen buitengewoon groot, omdat de meeste mycologen *C. brumalis* in de zin van Fries 1838 hebben geïnterpreteerd, of meenden te interpreteren.

Laten we bijvoorbeeld eens kijken naar de beschrijving van *C. brumalis* in de Flore van Kühner & Romagnesi (1953), die in hun inleiding expliciet zeggen dat ze zich baseren op de interpretaties van Fries (1839): "Hoed crèmekleurig aan de

rand, bruin in het centrum, [éénkleurig volgens Fries!], niet of nauwelijks gestreept. Lamellen wittig. Steel wittig of crème. Smaak melig, maar meestal zwak" [maar volgens Fries geurloos, en waarschijnlijk dus zonder meelsmaak]. We moeten concluderen dat hier sprake is van een derde interpretatie van *C. brumalis*, naast die van Fries 1818 en Fries 1838. Overigens past de beschrijving van Kühner & Romagnesi (behalve voor wat betreft de smaak) zeer goed op *C. marginella*.

Kühner & Romagnesi citeren verder twee afbeeldingen, een van Métrod (die waarschijnlijk op een gele vorm van *C. agrestis* betrekking heeft) en een plaat van Lange (1935). Maar Langes beschrijving heeft misschien betrekking op een andere soort met een donkerder hoed en steel en geurloos vlees. Wat mij betreft mag u *C. brumalis* in de opvatting van Lange als een vierde interpretatie beschouwen. Ik moet erbij zeggen dat ik deze beschrijving niet zeker kan interpreteren, en dat ik een soort die aan Langes afbeelding voldoet zelf nooit gevonden heb. Het is mogelijk dat het hier gaat om *C. lohjaensis* Harm., een kalkminnende soort.

Moser (1978) maakt het nog bonter: zijn beschrijving is een compilatie uit de literatuur (deels uit Kühner & Romagnesi) en bij de afbeeldingen citeert hij naast bovengenoemde platen ook icones uit Konrad & Maublanc (1932) en Bresadola (1927). Ik vermoed dat de afbeelding van Konrad & Maublanc eveneens betrekking heeft op *C. lohjaensis*; Dr. F. Gröger uit de Duitse Democratische Republiek suggereerde mij in een brief overigens dezelfde interpretatie. De afbeelding van Bresadola daarentegen kan ik wel duiden: hier is sprake van een vijfde interpretatie van *C. brumalis*. Bresadola zegt namelijk dat de geur zo opvallend is en dat de paddestoel wat bitter smaakt, en dit wijst zeer nadrukkelijk naar *C. phaeophthalma* (Pers.) Kuyp., die ik ook in Bresadola's verzamelgebied gevonden heb.

Om de verwarring nog groter te maken publiceerde Henry (1983) ook een beschrijving van een soort die hij *C. brumalis* noemt, en die gekenmerkt is door grote sporen (zoals bij *C. metachroa* (Fr.: Fr.) Kumm.): de zesde interpretatie van *C. brumalis*!

Verder snuffelen in de literatuur zou ongetwijfeld nog tot weer andere interpretaties van *C. brumalis* hebben geleid, maar 6 interpretaties voor één "soort" lijken mij wel genoeg. Ik denk dat we er beter aan doen dergelijke namen maar snel te vergeten, en dit heb ik ook in mijn verslag gedaan.

We zijn dus op deze manier een "soort" voor de Nederlandse mycoflora kwijtgeraakt, maar omdat het hier een "spooksoort" betreft, zal dit naar ik aanneem door niemand betreurd worden.

Met dank aan Else C. Vellinga voor het kritisch doorlezen van een eerdere versie van dit manuscript.

LITERATUUR

- Bresadola, J. (1927). *Iconographia mycologica* 4: pl. 151-200. Milano.
- Cool, C. & van der Lek, H. (1913). *Paddestoelenboek deel II*, 1e druk. Amsterdam.
- Destrée, C.E. (1901). *Handleiding tot het bepalen van de in Nederland groeiende hoogere zwammen*. Nijmegen.
- Fries, E.M. (1818). *Observationes mycologicae* 2. Havniae.
- Fries, E.M. (1821). *Systema mycologicum*, Vol. 1. Lundae.
- Fries, E.M. (1838). *Epicrisis systematis mycologici*. Upsaliae.
- Harmaja, H. 1969. The genus *Clitocybe* (Agaricales) in Fennoscandia. *Karstenia* 10: 1-121.
- Henry, R. 1983. Description de deux *Clitocybes*. *Doc. mycol.* 12(52): 11-15.
- Konrad, P. & A. Maublanc (1924-1937). *Icones selectae Fungorum*, Vol. 3. Paris.
- Kühner, R. & H. Romagnesi (1953). *Flore analytique des champignons supérieurs*. Paris.
- Kuyper, Th. W. 1982. *Clitocybe* subgenus *Pseudolyophyllum* in Nederland, Wageningen.
- Lange, J.E. (1930). Studies in the agarics of Denmark. Part 8: *Omphalia*, *Pleurotus*, *Clitocybe*. *Dansk bot. Ark.* 6(5): 1-62.
- Lange (1935). *Flora agaricina danica*. Vol. 1. Kobenhavn.
- Lundell, S. & Nannfeldt, J.A. (1935). *Fungi exsiccati Suecici, praesertim Upsalienses* 3-4: 101-200. Uppsala.
- Moser, M. (1978). *Kleine Kryptogamenflora*, Band IIb/2: Die Röhrlinge und Blätterpilze, 4e Aufl. Stuttgart.
- Oudemans, C.A.J.A. (1892). *Révision des champignons dans les Pays Bas*, Vol. 1, Amsterdam.
- Ruys, J. (1909). *De paddestoelen van Nederland*. 's Gravenhage.